

Μακεδονικά

Τόμ. 28 (1992)

«Λεωνίδης Φιλώτου Μακεδών»: (Ονόματα και ιστορική συνείδηση των Μακεδόνων της Πτολεμαϊκής Αιγύπτου)

Ι. Κ. Ξυδόπουλος

doi: [10.12681/makedonika.142](https://doi.org/10.12681/makedonika.142)

Copyright © 2014, ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ξυδόπουλος Ι. Κ. (1992). «Λεωνίδης Φιλώτου Μακεδών»: (Ονόματα και ιστορική συνείδηση των Μακεδόνων της Πτολεμαϊκής Αιγύπτου). *Μακεδονικά*, 28, 120–130. <https://doi.org/10.12681/makedonika.142>

«ΛΕΩΝΙΔΗΣ ΦΙΛΩΤΟΥ ΜΑΚΕΔΩΝ»

(Όνόματα και ιστορική συνείδηση τῶν Μακεδόνων
τῆς Πτολεμαϊκῆς Αἰγύπτου)¹

Μετά τὴν κατάκτηση τῆς Αἰγύπτου ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο στὰ 331 π.Χ., κατέφθασαν, ὡς γνωστόν, πολλοὶ νέοι ἔποικοι διαφόρων ἐθνοτήτων. Οἱ περισσότεροι ἦταν Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι προέρχονταν ἀπὸ τὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα καὶ εἶχαν προσελκυστεῖ ἀπὸ τὴν προοπτικὴ τῆς σταδιοδρομίας στὴ διοίκηση ἢ στὸ στρατὸ ἢ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀγροτικῆς καὶ ἐπαγγελματικῆς ἀποκατάστασής τους. Οἱ Πτολεμαῖοι τοὺς δέχονταν καὶ τοὺς χρησιμοποιοῦσαν ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες τῆς διοικητικῆς καὶ οἰκονομικῆς ὀργάνωσης τοῦ νέου κράτους. Τὰ ἀνώτερα καὶ τὰ μεσαῖα κλιμάκια τῆς διοίκησης καὶ τοῦ στρατοῦ περιῆλθαν ἀποκλειστικὰ στὰ χέρια Ἑλλήνων, ὄχι μόνον ἐπειδὴ οἱ Πτολεμαῖοι δὲν ἐδειχναν ἐμπιστοσύνη στοὺς αὐτόχθονες, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ λόγο ὅτι δὲν ἐβρῖσκαν ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ἄτομα μὲ τὰ κατάλληλα προσόντα.

Κυριάρχησε, ἔτσι, στὴ χώρα μία περιορισμένη ἀριθμητικὰ τάξη Μακεδόνων καὶ ἄλλων Ἑλλήνων, ἡ ὁποία διοικοῦσε τὸν αὐτόχθονα πληθυσμό. Οἱ ἀντιδράσεις τῶν ντόπιων ἀποφεύχθηκαν μὲ τὴν εὐφυῆ πολιτικὴ τοῦ Πτολεμαίου Α', ὁ ὁποῖος κατόρθωσε νὰ πάρει μὲ τὸ μέρος του τὸ Ἱερατεῖο (σεβάστηκε τὴν ντόπια θρησκεία καὶ παρέλαβε ὀρισμένους τύπους τῆς λατρείας τῶν Φαραῶ γιὰ τὴ λατρεία τοῦ ἰδίου ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους).

Παράγοντες στήριξης τῆς πολιτικῆς σταθερότητας στὴν Αἴγυπτο ἦταν ἐξ ἄλλου ἡ ὑπαρξὴ ἀφθονων πλουτοπαραγωγικῶν πηγῶν καὶ ὁ στρατός. Ὁ στρατὸς ἀπαρτιζόταν ἀπὸ Μακεδόνες καὶ ἀπὸ ἄλλους μισθοφόρους, στὶς τάξεις τῶν ὁποίων συγκαταλέγονταν ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς πολυάριθμους Ἕλληνες (ποὺ κατὰγονταν ἀπὸ διάφορες περιοχὲς τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου) καὶ πολλοὶ ξένοι (Θράκες, Σύροι, Πέρσες)². Ἡ συντριπτικὴ

1. Ἡ παρούσα ἀνακοίνωση ἀποτελεῖ ἓνα μικρὸ τμῆμα τοῦ ἀντίστοιχου κεφαλαίου τῆς ἐκπονοῦμενης διδακτορικῆς μου διατριβῆς.

2. Οἱ αὐτόχθονες Αἰγύπτιοι δὲν χρησιμοποιήθηκαν στὸν στρατὸ παρά μόνον ἀπὸ τὸ τρίτο τέταρτο τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. κ.έ. (ἐποχὴ τοῦ Πτολεμαίου Δ' τοῦ Φιλοπάτορος, 221-204 π.Χ.), ὅταν ὁ ἀριθμὸς τῶν Μακεδόνων τῆς Αἰγύπτου εἶχε μειωθεῖ καὶ οἱ μισθοφόροι ἐπιβάρυναν σημαντικὰ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους. Εὐρεία χρῆση Αἰγυπτίων στρα-

πλειοψηφία, ωστόσο, των εγκαταστημένων στην Αίγυπτο στρατιωτών αποτελούνταν από Μακεδόνες, καθώς οι Πτολεμαίοι προσπάθησαν, για εύνοητους λόγους, να έχουν στην ύπηρεσία τους όσο το δυνατόν περισσότερους συμπατριώτες τους. Για να συνδεθούν στενότερα οι μισθοφόροι των ποικίλων εθνοτήτων με τη χώρα και τόν ήγεμόνα, οι πρώτοι Πτολεμαίοι εγκατέστησαν μόνιμα πολλούς στρατιώτες στο αιγυπτιακό έδαφος, παραχωρώντας τους κλήρους γης.

Οι κλήροι γης είχαν μεγέθη που έποικιλαν ανάλογα με τους βαθμούς και το είδος των στρατιωτικών μονάδων και δεν ανήκαν στους κληρούχους αλλά στον βασιλέα. Φυσικό ήταν όμως σε αρκετές περιπτώσεις οι απόγονοι αυτών των κληρούχων να θέλουν να ακολουθήσουν το επάγγελμα του πατέρα τους για να τον διαδεχθούν στον ίδιο κλήρο. Στην περίπτωση αυτή κατατάσσονταν ως «επίγονοι»¹ και στη συνέχεια εκπαιδεύονταν. Ειδικότερα, οι μακεδονικής καταγωγής στρατιώτες κατατάσσονταν, εκπαιδεύονταν και όπλιζονταν σε ειδικά τμήματα, τα οποία τιτλοφορούνταν «Μακεδονικά»². Σχετικά με την κατανομή τους σε οικισμούς της ενδοχώρας φαίνεται, μέσα από τις αναφορές σε Μακεδόνες, ότι αυτοί ήταν συγκεντρωμένοι στον Άρσινοϊτή νομό (βλ. χάρτη). Ύπληρχαν, βέβαια, και οι Μακεδόνες, οι οποίοι κατοικούσαν στην Άλεξάνδρεια. Αυτοί αποτελούσαν κυρίως τη φρουρά του βασιλέως. Η ύπαρξη του σώματος αυτού, που το στελέχωναν στρατιώτες του Μ. Άλεξάνδρου, τοποθετείται χρονικά στην ίδρυση της πόλης. Άργότερα, ενισχύθηκε από Μακεδόνες που ήλθαν από την πατρίδα τους για μόνιμη εγκατάσταση στην Αίγυπτο.

Με την πολιτική παρακμή του πτολεμαϊκού κράτους, στα μέσα του 2ου αι. π.Χ., η έπιρροή του έλληνικού στοιχείου φαίνεται να παραμερί-

τιωτών έγινε, ως γνωστόν, για πρώτη φορά στη μάχη κοντά στη Ραφία (217 π.Χ.). Έκει, οι Αιγύπτιοι συνέβαλαν αποφασιστικά στη νίκη του Πτολεμαίου έναντι του Άντιόχου, γεγονός που ενίσχυσε την αυτοπεποίθησή τους και την εθνική τους συνείδηση, καθώς άντελήφθησαν τη χρησιμότητά τους. Άπό τότε, δηλ. από τα τέλη του 3ου αι. π.Χ. και άργότερα, οι έξεγέρσεις του ντόπιου πληθυσμού διαδέχονται ή μία την άλλη.

1. «Έπίγονοι» άποκαλούνταν στο πτολεμαϊκό κράτος οι απόγονοι των εγκαταστημένων στην ύπαιθρο στρατιωτών, των λεγομένων «κατοίκων», οι όποιοι έπιστρατεύονταν μόνο σε περιόδους πολέμου. Ό όρος άπαντά για πρώτη φορά στον Άρριανό (VII, 6.1), όπου «επίγονοι» χαρακτηρίζονται 30.000 «παίδες ή βάσκοντες» βαρβαρικής καταγωγής, οι όποιοι εκπαιδεύτηκαν και στελέχωσαν τις τάξεις του στρατού του Άλεξάνδρου. Ωστόσο, ό Ρ. Μ. F r a s e r, στο έργο του Ptolemaic Alexandria, τόμος 1, Oxford 1972, σελ. 50, όποστηρίζει πώς ό όρος «επίγονος» δεν άναφερόταν σε στρατιώτες αλλά ότι ήταν νομικού περιεχομένου: άναφερόταν σε μία συγκεκριμένη τάξη ξένων, οι όποιοι ζούσαν στην Αίγυπτο και δεν ήταν κατ' άνάγκη στρατιώτες.

2. Βλ. π.χ. SB 4318, στίχ. 2.

ζεται από ιθαγενείς. 'Αξιοσημείωτο είναι ότι τὸ στρώμα τῶν ιθαγενῶν, ποὺ προέκυψε ἀπὸ τὶς ἐπιμειξίες Ἑλλήνων καὶ ντόπιων κατὰ τὶς προηγούμενες ἐποχές¹ καὶ τὸ ὁποῖο κατέχει τὴν ἑλληνικὴ παιδεία, βαθμιαία φθάνει ὡς τὶς ἀνώτατες θέσεις τῆς γραφειοκρατίας².

Ὁπωσδήποτε, ἡ ἔθρική στάση πρὸς τὴν πτολεμαϊκὴ μοναρχία, ποὺ δείχνουν τὴν ἐποχὴ αὐτὴ οἱ ιθαγενεῖς, ὀφείλεται καὶ σὲ ὀρισμένες ἀρνητικὲς πλευρὲς τῆς κοινωνικῆς τους θέσης, οἱ ὁποῖες ὑπῆρχαν βέβαια καὶ προηγουμένως (ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.), ἐξαιτίας ὁμως τῆς γνωστῆς ἐσωτερικῆς κρίσης τοῦ πτολεμαϊκοῦ κράτους παίρνουν μεγαλύτερες διαστάσεις. Οἱ περισσότεροὶ Αἰγύπτιοι ὑποβάλλονταν σὲ νομικὲς δεσμεύσεις καὶ ἐμπράγματα ὑποχρεώσεις ποὺ τοὺς ἔφεραν πολὺ κοντὰ στὸ καθεστῶς τῶν δουλοπαροίκων³. Οἱ ὑψηλοὶ φόροι ποὺ εἰσέπραττε τὸ κράτος, καθὼς καὶ οἱ αὐθαιρέσιες τῶν κατωτέρων δημοσίων ὑπαλλήλων πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους⁴, ἀνάγκαζαν τοὺς τελευταίους νὰ ἐγκαταλείπουν τὶς ἐργασίες τους καὶ νὰ ἀναζητοῦν τὴν τύχη τους σὲ κάποια ἄλλη περιοχὴ, ὅπου οἱ συνθήκες θὰ ἦταν καλύτερες. Τὸ φαινόμενο αὐτό, ἡ «ἀναχώρησις»⁵, ποὺ παρατηρεῖται ἤδη στὴν περίοδο βασιλείας τοῦ Πτολεμαίου Β' (285-246 π.Χ.), διογκώνεται κατὰ τὶς δύο τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. καὶ ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸ στοιχεῖο τῆς ἐσωτερικῆς ἀστάθειας τῆς πτολεμαϊκῆς Αἰγύπτου.

Στὸ πλαίσιο αὐτὸ πρέπει νομίζω νὰ ἐξεταστῆ ἡ παρουσία τῶν Μακεδόνων, τοὺς ὁποίους συναντοῦμε ἀνάμεσα στοὺς ξένους ἐποίκους τῆς

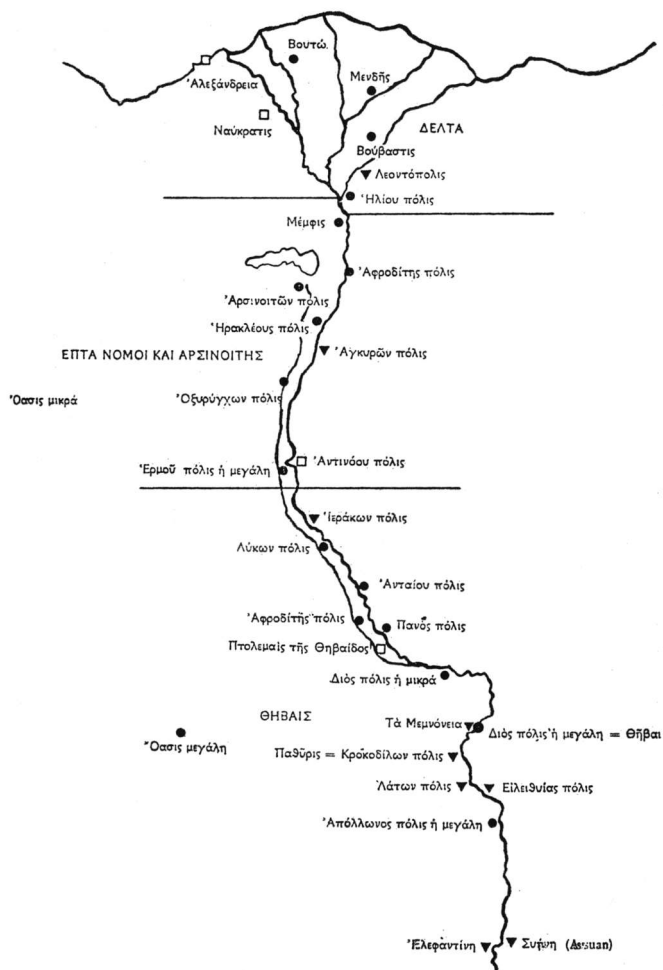
1. Ἐπιμειξίες συναντοῦμε ἤδη ἀπὸ τὸν 2ο αἰ. π.Χ.. Βλ. τὸ ἄρθρο τοῦ W. P e r e m a n s, *Égyptiens et étrangers dans l'agriculture et l'élevage en Égypte ptolémaïque*, «Anc. Soc.» 5 (1974) 135, ὅπου καὶ οἱ σχετικὲς ἀναφορές.

2. N. L e w i s, *Greeks in Ptolemaic Egypt*, Oxford 1986, σελ. 29 καὶ 163, σημ. 24. Ἄπὸ τὰ τέλη τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. ἀρκετοὶ Αἰγύπτιοι κατέχουν ὑψηλὲς θέσεις τῆς κρατικῆς διοίκησης. Βλ. π.χ. τὸ ἄρθρο τοῦ H. J. T h i s s e n, *Zur Familie des Strategen Monkores*, ZPE 27 (1977) 190-1, ὅπου ἀναφέρονται οἱ Αἰγύπτιοι ἀξιωματοχοὶ τριῶν γενεῶν τῆς ἴδιας οἰκογενείας, καὶ U. W i l c k e n, U.P.Z. 11, Berlin 1957, 209 καὶ 215, ὅπου γίνεται ἀναφορὰ σὲ κάποιον Παῶ, ἐπιστράτηγο καὶ στρατηγὸ στὴν περιοχὴ τῆς Θηβαΐδος, ὁ ὁποῖος εἶχε ἕναν Ἑλληνα ὡς ὑφιστάμενόν του. Ἐπίσης ὁ W. P e r e m a n s, *Un groupe d'officiers dans l'armée des Lagides*, «Anc. Soc.» 8 (1977) 180-2, ἐπισημαίνει τὴν παρουσία Αἰγυπτίων ἀξιωματικῶν, οἱ ὁποῖοι κατόγονταν ἀπὸ ἑλληνοαιγυπτιακὲς οἰκογένειες, στὶς τάξεις τοῦ στρατοῦ κατὰ τὸν 2ο καὶ 1ο αἰ. π.Χ.

3. M. R o s t o v t z e f f, *Die hellenistische Welt*, «Gesellschaft und Wirtschaft», τόμ. I, Tübingen 1955, σελ. 249 κ.έ.

4. Βλ. σχετικὰ P. Y a l e, 46 (ἐποχὴ Εὐεργέτη Α', 246-221 π.Χ.) καὶ P. C o l. Z e n o n, 46, 256/5 π.Χ.

5. H. B r a u n e r t, *Die Binnenwanderung. Studien zur Sozialgeschichte Ägyptens in der Ptolemäer- und Kaiserzeit*, «Bonner Historische Forschungen», 26, Bonn 1964, σελ. 64.

Εἰκ. 1. Ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ διοικητικὴ τῆς διαίρεση

[ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ J. Hengstl (ἐκδ.), Griechische Papyri aus Ägypten, München 1978]

Αίγυπτου¹. Μᾶς εἶναι γνωστά τὰ ὀνόματα 270 περίπου Μακεδόνων, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ὁποίους κατατάσσονται χρονολογικὰ στὴν περίοδο ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 3ου ὡς τὰ τέλη τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. (194 πρόσωπα συνολικὰ καὶ πῶ ἀναλυτικὰ 89 τὸν 3ο αἰ. καὶ 105 τὸν 2ο αἰ. π.Χ.), ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι ἀνήκουν στὸν 1ο αἰ. π.Χ. (68) καὶ τὸν 1ο αἰ. μ.Χ. (6). Οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ μόνο σχετικὴ ἀξία μποροῦν νὰ ἔχουν, διότι συνδέονται μὲ τὶς πηγὲς πού ὡς τώρα διαθέτουμε.

Τὰ μέχρι τοῦδε διαθέσιμα στοιχεῖα ἐπιτρέπουν τὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν προσώπων, τὰ ὁποῖα φέρουν τὸ ἐπίθετο «Μακεδῶν» στὴν Αἴγυπτο, φαίνεται νὰ διατηρεῖται στὰ ἴδια περίπου ἐπίπεδα ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ 1ου αἰ. π.Χ., σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς ὑπόλοιπους Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι φαίνεται νὰ ἐκλείπουν σταδιακὰ ὡς τὰ τέλη τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.. Αὐτὴ ἡ σταθερὴ παρουσία δὲν σημαίνει, φυσικὰ, ὅτι ὑπῆρχε ἓνα συνεχὲς μεταναστευτικὸ ρεῦμα κατοίκων τῆς Μακεδονίας πρὸς τὴν Αἴγυπτο: οὔτε οἱ πολιτικὲς συγκυρίες ἀλλὰ οὔτε καὶ ἡ δημογραφικὴ κατάσταση τῆς Μακεδονίας ἐπέτρεπαν κάτι τέτοιο. Ποιοὶ εἶναι, τότε, αὐτοὶ πού χρησιμοποιοῦν τὸ ἔθνικὸ «Μακεδῶν»;

Εἶναι γνωστὸ ὅτι κατὰ τὸν 3ο αἰ. π.Χ. ὅλοι οἱ στρατιωτικοὶ ἀξιωματοῦχοι καὶ διοικητικοὶ ὑπάλληλοι τοῦ πτολεμαϊκοῦ κράτους προσέθεταν μὲ ὑπερηφάνεια διπλα στὸ ὄνομά τους τὸ ἔθνικὸ «Μακεδῶν» (ἄλλωστε καὶ ὁ ἴδιος ὁ βασιλιάς τηροῦσε τὴ συνήθεια αὐτή)². Οἱ λόγοι ἦταν ὅτι ὁ μακεδονικὸς στρατὸς εἶχε καταλάβει τὴν Αἴγυπτο, ἀπὸ τοὺς Μακεδόνες κατάγονταν καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Πτολεμαῖοι καὶ ὁ βασιλικὸς τοὺς οἶκος, καί, φυσικὰ, ὅπως σ' ὅλα τὰ κράτη πού προέκυψαν ἀπὸ τὴ διάσπαση τοῦ κράτους τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, οἱ Μακεδόνες ἦταν τὸ κυρίαρχο στρώμα.

Ὡστόσο, σύμφωνα μὲ τὸν M. Launey, ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 3ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 2ου αἰ. π.Χ., ἡ ἔθνικὴ σημασία τοῦ ὄρου «Μακεδῶν» παραμερίζεται καὶ ἡ λέξις μετατρέπεται σ' ἓνα καθαρὰ στρατιωτικὸ ὄρο: ὡς «Μακεδῶν» ἐννοεῖται ὁ στρατιώτης, ὁ ὁποῖος ὑπηρετεῖ σ' ἓνα ἄγγμα ὅπου ἰσχύει καὶ ἐφαρμόζεται ἡ μακεδονικὴ παράδοση ἐκπαίδευσης καὶ τακτικῆς³. Ὡς παράδειγμα ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Launey ὁ «Μάρων Διο-

1. Στὴν παρούσα μελέτη θὰ ἀσχοληθοῦμε ὥστόσο μὲ τὴν ἔρευνα τῶν ὀνομάτων τους. Συστηματικὴ ἔρευνα γι' αὐτὰ, καθὼς καὶ γενικὰ γιὰ τὴν παρουσία τῶν Μακεδόνων στὴν πτολεμαϊκὴ Αἴγυπτο καὶ στὶς ἄλλες χῶρες τοῦ ἑλληνιστικοῦ κόσμου, ἐξ ὧων γνωρίζω, δὲν ἔχει γίνεи ἀκόμη.

2. Π α υ σ α ν ί α ς VI, 3.1: «μακεδόνα δὲ αὐτὸν ὁ Πτολεμαῖος ἐν τῷ ἐπιγράμματι ἐκάλεσε, βασιλευῶν ὁμῶς Αἰγύπτου», καὶ X, 7.8: «ἔχαιρον γὰρ δὴ μακεδόνες οἱ ἐν Αἰγύπτῳ καλοῦμενοι βασιλεῖς, καθάπερ γε ἦσαν».

3. M. L a u n e y, Recherches sur les armées hellénistiques, Paris 1950, τόμ. 1, σελ. 293, καὶ II, σελ. 1097 add. στή σελ. 293.

νυσίου Μακεδών», πού συναντούμε σέ πάπυρο ἀπό τήν Τεβτυνί¹, γιά τόν ὁποῖο γίνεται λόγος σέ ἄλλο πάπυρο ὅτι ἦταν αἰγυπτιακῆς καταγωγῆς: «ὄς ἦν Νεκτσαφθίς Πετοσίριος»².

Ἡ ἄποψη τοῦ Launey δέν φαίνεται πειστική. Τίποτα δέν ἀποκλείει τὸ πρόσωπο πού ἀναφέρθηκε νά ἤθελε νά ἐμφανίζεται ὡς «Μακεδών» (μὲ τὴν ἐθνικὴ σημασία τοῦ ὄρου), δεδομένου ὅτι ἡ λέξις ἐξακολουθοῦσε νά ἀποτελεῖ στοιχεῖο κοινωνικῆς προβολῆς. Ἡ παράλληλη ὑπαρξὴ δύο διαφορετικῶν σημασιῶν τοῦ ἴδιου ὄρου «Μακεδών» στὸν ἴδιο τόπο καὶ χρόνο, ὅπως νομίζει ὁ Launey, δέν φαίνεται πιθανή. Ὁ ἴδιος δέχεται βέβαια ὅτι ἡ λέξις «Μακεδών» δέν συνδεόταν μὲ τὴν παράσταση τῆς ἐθνικῆς προελεύσεως. Ἀλλά, ὅπως φαίνεται ἀπὸ ἄλλες περιπτώσεις (βλ. πρκ.) καὶ εἶναι εὐνόητο, ἡ λέξις «Μακεδών» στὴν Αἴγυπτο (ὅπως καὶ ἄλλοῦ) δέν ἔπαυσε νά δηλώνει τὴν προέλευση ἀπὸ τὴ Μακεδονία³. Ἀνεξάρτητα, πάντως, ἀπὸ τὴ χρῆση καὶ τὴ σημασία τοῦ ἐθνικοῦ «Μακεδών», προκύπτουν ὀρισμένα χρήσιμα συμπεράσματα ἀναφορικά μὲ τὰ ὀνόματα πού φέρουν τὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται ὡς «Μακεδόνες». Τὸ πρῶτο συμπεράσμα εἶναι πὼς ὅλα τὰ ὀνόματα εἶναι ἐλληνικά. Ὅρισμένα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι γνήσια μακεδονικά, ὅπως τὸ «Πτολεμαῖος», τὸ ὁποῖο παρουσιάζει καὶ τὴν εὐρύτερη διάδοση (τὸ συναντοῦμε 35 φορές σὲ παπύρους εἴτε ὡς κύριο ὄνομα εἴτε ὡς πατρώνυμο στρατιωτῶν) καὶ διάρκεια. Ἀπαντᾷ σὲ διάφορες μεγάλες πόλεις (Ἀλεξάνδρεια, Φαγιούμ, Ὁξύρυγχος), καθὼς καὶ σὲ μικρότερες (Κροκοδειλόπολις, Ἄκωρις, Μέμφις), ἀπὸ τὸν 3ο αἰ. π.Χ. ἕως καὶ τὸν 1ο αἰ. π.Χ.⁴. Ἐπίσης, στὴν περιοχή τῆς Ὁξύρυγ-

1. P. Tebt. 106 («Μάρων Διονυσίου Μακεδών», 101 π.Χ.) καὶ 61 (τέλη 2ου αἰ. π.Χ., «Μάρωνος Διονυσίου ὄς ἦν Νεκτσαφθίς Πετοσίριος»).

2. Ἐνα ἄλλο παράδειγμα, πού σύμφωνα μὲ τὸν Launey ἐπιβεβαιώνει τὴν ἄποψή του, προέρχεται ἀπὸ τὴν περιοχή τῆς Θηβαΐδος καὶ χρονολογεῖται στὰ τέλη τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. Πρόκειται γιὰ τοὺς παπύρους P. Rein. 8 (113/2 π.Χ.), ὅπου ἀναφέρεται ὁ Διονύσιος, γιὸς τοῦ Κεφαλᾶ, ὡς «Πέρσης τῆς ἐπιγονῆς» καὶ P. Rein. 25 (113-105 π.Χ.), ὅπου ὁ ἴδιος ἀναφέρεται ὡς «Μακ[εδών]». Ὡστόσο ἡ ταῦτιση τῶν δύο προσώπων δέν εἶναι βέβαιη καὶ τὰ συμπεράσματα πού ἐξάγει ὁ Launey ἐπισημάλῃ.

3. Μὲ τὴν ἄποψη τοῦ Launey διαφωνεῖ ὁ Ch. E d s o n, στὸ ἄρθρο του *Imperium Macedonicum: The Seleucid Empire and the Literary Evidence*, CPH LIII (1958) 169, σημ. 59, ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζει ὅτι ὁ ὄρος «Μακεδών» ἐξακολουθεῖ νά διατηρεῖ τὴν ἐθνικὴ του σημασία. Ὅσο γιὰ τοὺς Μακεδόνες, οἱ ὁποῖοι—κατὰ τὴ γνώμη του—μεταναστεύουν στὴν Αἴγυπτο, στὰ μέσα περίπου τοῦ 2ου αἰ. π.Χ., πρόκειται γιὰ ἄτομα προερχόμενα ἀπὸ τὴ Μακεδονία, ὕστερα ἀπὸ τὴν κατάλυση τοῦ βασιλείου τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους.

4. Ὅρισμένα παραδείγματα: Ὁξύρυγχος: P. Oxy. 1635 (Σπάρτακος Πτολεμαῖο Μακεδών, 44-37 π.Χ.), 1644 (Πτολεμαῖος Διονυσίου, 63/2 π.Χ.), B.G.U. 1274 (Πτολεμαῖος] Μακεδών, 218/7 π.Χ.), 1905 (Πτολεμαῖος, β' μισό τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.), 2396 (Πτο-

χου, συναντούμε τὰ ὀνόματα «Παρμενίων»¹ καὶ «Λεοννάτος»², τὰ ὁποῖα μᾶς παραπέμπουν στοὺς ἀντίστοιχους στρατηγούς τοῦ Ἀλεξάνδρου. Σὲ μικρότερη κλίμακα συναντοῦμε ὀνόματα ὅπως «Ἄτταλος»³, «Μαχάτας»⁴, «Ἀμόντας»⁵. «Περίτας»⁶, τὰ ὁποῖα φέρουν ὑψηλοὶ ἀξίωματοῦχοι ἀλλὰ καὶ ἀπλοὶ στρατιῶτες.

Ἐκτός, ὅμως, ἀπὸ τὰ ἐπιχωριάζοντα στὴ Μακεδονία ὀνόματα, οἱ ἐγκατεστημένοι στὴν Αἴγυπτο Μακεδόνες ἔφεραν καὶ ὀνόματα ἱστορικῶν ἢ μυθικῶν προσώπων. Ἔτσι, π.χ., συναντοῦμε κάποιον Ἀρμόδιο, γιὸ τοῦ Ἀσκληπιάδη, Μακεδόνα στὸ Φαγιούμ (69 π.Χ.)⁷, ὁ ὁποῖος φέρει τὸ ὄνομα τοῦ γνωστοῦ τυραννοκτόνου. Ἄλλες παρόμοιες περιπτώσεις εἶναι αὐτὲς ποὺ μᾶς παραπέμπουν στὸν Ἀθηναῖο στρατηγὸ Νικία («Νικίας Ἀπολλωνίου Μακεδών», στρατιώτης, 51 π.Χ., Τεβτνις)⁸, στὸν ῥήτορα Λυσία («Λαοδικὴ Λυσίου Μακέτα, ἐποχὴ Αὐγούστου, ἀγνώστου προελεύσεως»)⁹, στὸν φίλο τοῦ Ὁρέστη, Πυλάδη («Πυλάδης Μακεδών», στρατιώτης, 121 π.Χ., Τεβτνις)¹⁰, στὸν μυθικὸ προπάτορα Πέλοπα («Πέλοπα Πέλο[πος Μακεδόνα]», Κυρήνη, 1ο μισὸ τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.)¹¹, στὸν Ἀχιλλέα («Ἡρακλείδης Ἀχιλλέως», στρατιώτης στὴν περιοχὴ τῆς Ἀλε-

λεμαῖος [...]ακρίτου Μακεδών, 213/2 π.Χ.) Ἀρσινοΐτης νομός: SB 11893 (Δημήτριος Πτολεμαῖου, 159 π.Χ.), 12101 (Πτολεμαῖος Μακεδών, 165 π.Χ.), 12569 (Πτολεμ[αῖου Πτολεμαίου, 66-51 π.Χ.), 12721 (Πτολεμαῖος Π[τολεμαίου], 142/1 π.Χ.) Τεβτνις: P. Tebt. 32 (Ἀσκληπιάδης Πτολεμαίου, 145 π.Χ.), 104 (Θέων Πτολεμαίου, Δίδυμος Πτολεμαίου, 92 π.Χ.), 816 (Πτολεμαῖος Ἀμόντου, 192 π.Χ.), 1075 (Πτολεμαίου, μέσα 2ου αἰ. π.Χ.), P.S.I. 1098 (Πτολεμαῖος Πτολεμαίου, 51 π.Χ.) Μέμφις: U.P.Z. I, 3, 5-8, 10-11, 14-16, 18, 20, 22, 44-46, 51-53 (Πτολεμαῖος Γλαυκίου, 164-161 π.Χ.) Ἐρμούπολις: P. Rein. 20 (...γελος Πτολεμαίου, 108 π.Χ.), 21 (Ἄδμος Π[τολεμαίου], 108 π.Χ.), 22 (Διονύσιος Πτολεμαίου, 107 π.Χ.), 23, 24, 25, 32 (Ἰππόνικος Πτολεμαίου, 105 π.Χ.) Νειλόπολις: SB 7532 (Πτολεμ[αῖος] Ἡλιοδώρου, 74 π.Χ.), 8974 (Ἀλεξάνδρος Πτολεμαίου, 1ος αἰ. π.Χ.) Θεαδέλφεια: S.E.G. 33, 1359 (Ἡλιοδώρος Πτολεμαίου, 107-101 π.Χ.).

1. S.E.G. 27, 1114 «[.....] Παρμενίωνος Μακεδών» (267 π.Χ., ἀγνώστου προελεύσεως ἐπιγραφή).

2. P. Tebt. 79, 148 π.Χ.: «[...] τοῦ Λεοννάτου Μακεδόνος».

3. S.E.G. 15, 878 (3ος αἰ. π.Χ./ Ἀρσινοΐτης νομός).

4. SB 8927 (Ἀλεξάνδρεια, ἐποχὴ Πτολεμαίου Ε', 203-180 π.Χ.).

5. P. Cair. Zen. 59127 (256 π.Χ.) καὶ P.S.I. 389 (Φιλαδέλφεια, 243/2 π.Χ.: «Ἀμόντας Μεγελάου Μακεδών»).

6. P. Petrie III, 2 (237 π.Χ. / Ἡρακλέοπολις).

7. SB 5827.

8. P.S.I. 1098.

9. B.G.U. 1059.

10. P. Tebt. 819.

11. SB 10081. Πρόκειται γιὰ τὸν Πέλοπα, γιὸ τοῦ Πέλοπος καὶ ἀξίωματοῦχο τοῦ Πτολεμαίου Γ' τοῦ Εδεργέτη.

ξανδρείας, 111 π.Χ.¹, και «Ἀχιλλεὺς Πανίσκου Μακεδών», στρατιώτης, 113 π.Χ., *Ἀκωρίς²) καὶ στὸν Μενέλαο («Πολέμων Μενελάου Μακεδών», 222 π.Χ., Φαγιούμ³, καὶ «Ἀμύντας Μενελάου», στρατιώτης, Φιλαδέλφεια, 243/2 π.Χ.)⁴.

Δίπλα σ' αὐτὰ τὰ ὀνόματα συναντοῦμε καὶ τὸ ἐθνικὸ «Μακεδών» ὡς κύριο ὄνομα σὲ τρεῖς περιπτώσεις: α) στὴν Ἑρμούπολη, ὅπου ἀναφέρεται ὁ Ζήνων, γιὸς τοῦ Μακεδόνο, ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ μέλη τῆς τοπικῆς φρουρᾶς, τὰ ὁποῖα ἀναθέτουν στὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος⁵, β) στὴν Ἡρακλεόπολη, ὅπου σὲ κατάλογο ὀνομάτων ἀναγράφεται καὶ τὸ ὄνομα «Μακεδών⁶, καὶ γ) σὲ κατάλογο ὀνομάτων, καὶ πάλι, τοῦ 3ου ἢ τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. (πάπυρος ἀγνώστου προελεύσεως), ὅπου ἀναφέρεται κάποιος «Μακεδών⁷. Τὸ ὄνομα αὐτὸ μᾶς παραπέμπει στοὺς μυθικοὺς προπάτορες τῶν διαφόρων ἑλληνικῶν φύλων καί, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἡ παρουσία του συνδέεται μὲ τὴ γνώση τῆς ἱστορίας τῆς Μακεδονίας τουλάχιστον ἀπὸ τοὺς φορεῖς του.

Ἡ χρῆση τῶν συγκεκριμένων ὀνομάτων δὲν σημαίνει ἀναγκαστικὰ καὶ σὲ κάθε περίπτωση τὴν πρόθεση νὰ τονισθεῖ ἡ ἐθνικὴ καὶ ἱστορικὴ συνειδηση ἀπὸ τοὺς φορεῖς τους. Φανεράνουν, ὥστόσο, τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς ἱστορικῆς παιδείας καὶ τὴ γνώση τῶν κλασικῶν κειμένων καὶ τῆς μυθολογίας. Ἔτσι, π.χ., ἡ χρῆση ὀνομάτων ποὺ ἔχουν ληφθεῖ ἀπὸ τὰ ὁμηρικὰ ἔπη δὲν ἀποτελεῖ κάτι τὸ παράδοξο, καθὼς τὰ ἔργα τοῦ Ὀμήρου διαβάζονταν ὡς τὰ τέλη τῆς ἀρχαιότητος ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες. Στὰ γυμνάσια, ὅπως πληροφοροῦμαστε ἀπὸ τοὺς παπύρους, οἱ νέοι ἀσχολοῦνταν καὶ μὲ τὴν ἀνάγνωσι καὶ σπουδῇ συγγραμμάτων ποὺ εἶχαν γίνει πιὰ κλασικοὶ (ἀπὸ τὸν Ὀμηρο ὡς καὶ τὸν Εὐριπίδη)⁸. Ἰδιαίτερη θέση κατεῖχε ἐπίσης καὶ ἡ ρητορικὴ, δεδομένου ὅτι ἡ σπουδῇ της ἀποτελοῦσε προσὸν γιὰ μία καλὴ σταδιοδρομία στὶς κρατικὲς ὑπηρεσίες, ὅπως δείχνουν καὶ τὰ σχετικὰ γυμνάσματα⁹.

Τὸ χαρακτηριστικότερο παράδειγμα εἶναι ὥστόσο, κατὰ τὴ γνώμη μου, κάποιος «Λεωνίδης Φιλώτου Μακεδών», ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται σὲ μία ἐπιγραφή τοῦ 255/4 π.Χ. ἀπὸ τὸ Tell-Timai: «Λεωνίδην Φιλώτου Μα-

1. P. Rein. 10.

2. P. Ross. Georg. 6.

3. P. Hamb. 24.

4. P.S.I. 389.

5. SB 8066, Ἑρμούπολις, 78 π.Χ..

6. B.G.U. XIV, 2426, 1ος αἰ. π.Χ..

7. SB 9615.

8. Βλ. τὰ ἀποσπάσματα στὸν P. Oxy. 21 (Ὀμηρος) καὶ P. Oxy. 419-420 (Εὐριπίδης).

9. Βλ. τὰ ἀποσπάσματα στοὺς παπύρους τῆς Ὁξυρύχου, π.χ. P. Oxy. 216 καὶ 410.

κεδόνα/τών πρώτων φίλων γυμνασιαρ/χοῦντα τὸ λ' ἔτος Λεωνίδης τῶν / πρώτων φίλων τὸν ἑαυτοῦ / πατέρα ἀρετῆς ἔνεκεν»¹. Ὁ Μακεδόνας αὐτός, ὁ ὁποῖος ζεῖ στὰ μέσα τοῦ 3ου αἰ. π.Χ., ἀνῆκε στὸ στενὸ περιβάλλον τοῦ βασιλιᾶ Πτολεμαίου Β' (τοὺς «πρώτους φίλους») καὶ προφανῶς κατεῖχε ἓνα ὑψηλὸ ἀξίωμα στὴ βασιλικὴ αὐλὴ, ἔφερε τὸ ὄνομα μιᾶς ἀπὸ τὶς πιὸ γνωστὲς προσωπικότητες τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας τῶν κλασικῶν χρόνων. Τὸ ἴδιο ὄνομα δίνει καὶ στὸν γιό του. Ἡ συνύπαρξη τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ μὲ ἓνα ἄλλο, τὸ ὁποῖο ἐπιχωρίαζε στὴ Μακεδονία, καθὼς καὶ μὲ τὸ ἐθνικὸ «Μακεδῶν» (σὲ συνδυασμὸ καὶ μὲ τὶς περιπτώσεις ποὺ προαναφέραμε), ἐπιτρέπουν τὴν ὑπόθεση ὅτι καὶ γιὰ τοὺς ἐγκατεστημένους στὴν πτολεμαϊκὴ Αἴγυπτο Μακεδόνες ἢ κλασικιστικὴ ἀντίληψη τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας (ποὺ ὑπάρχει σὲ ἀντιμακεδονίζοντες πολιτικούς τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. καὶ ἐπαναλαμβάνεται ἀπὸ συγγραφεῖς τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων καὶ ὀρισμένους σύγχρονους ἱστορικούς) ἦταν ἄνευ ἀντικειμένου.

Οἱ Ἕλληνες ποὺ εἰσχώρησαν στὴ μορφωμένη αἰγυπτιακὴ ἔνδοχώρα εἶχαν (μετὰ τὰ μέσα τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.) ἕναν πρόσθετο λόγὸ νὰ διαφυλάξουν τὴν ἐθνικὴ καὶ ἱστορικὴ τους συνείδηση: τὴν ἐθνικὴ ἀντίθεση τοὺς πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους. Καὶ εἶναι ἀξιοσημείωτο τὸ γεγονὸς ὅτι, μέσα σ' αὐτὰ τὰ πλαίσια τῆς συγκεκριμένης ἀντίθεσης, οἱ Μακεδόνες τονίζουν τὴν ἑλληνικὴ τους ταυτότητα. Συγχρόνως, ὅμως, προβάλλουν τὴ μακεδονικὴ καταγωγή τους (χρησιμοποιώντας τὸ ἐθνικὸ «Μακεδῶν»), ὅπως πολὺ εὐγλωττα μᾶς φανερώνει μία ἐπιστολὴ ἐνὸς ἱερέα στὴ Μέμφιδα, στὰ 163 π.Χ.² Στὴν ἐπιστολὴ αὐτῇ, κάποιος Πτολεμαῖος, γιὸς τοῦ Γλαυκίου, Μακεδόνας (στίχ. 2) διαμαρτύρεται πρὸς τὸν διοικητὴ τῆς περιοχῆς του, ἐπειδὴ παρενοχλεῖται ἐπανειλημμένως ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους ποὺ ἀποτελοῦν τὸ βοηθητικὸ προσωπικὸ τοῦ ναοῦ, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι εἶναι «Ἕλληνας» (στίχ. 13-14: «εἰσεβιάζοντο βουλόμενοι ἐξσπάσαι με καὶ ἀγαγῆσαι, καθάπερ καὶ ἐν τοῖς πρότερον χρόνοις ἐπεχείρησαν οὐσης ἀποστάσεως, παρὰ τὸ Ἕλληνα με εἶναι»). Ἐνδεχομένως, αὐτὴ ἢ διένεξη ἀνάμεσα στὸν Πτολεμαῖο καὶ τοὺς Αἰγυπτίους νὰ εἶναι προϊὼν μιᾶς προσωπικῆς ἀντιπάθειας καὶ ἐχθρότητας τῶν τελευταίων πρὸς τὸν ἱερέα³. Δὲν θὰ πρέπει, ὥστόσο, νὰ παραβλέψουμε τὸ γεγονὸς ὅτι ὑπῆρχε (ὅπως προαναφέρθηκε) ἡ ἔντονη ἐθνικὴ ἀντίθεση μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Αἰγυπτίων. Ἡ ταῦτιση τῶν Μακεδόνων μὲ τοὺς ὑπόλοιπους Ἕλληνας σὲ περιοχὲς —ἐκτὸς τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου— ὅπου ἡ διαφοροποίηση μὲ τοὺς ντόπιους πληθυσμούς ἦταν ἔντονη, ὅπως π.χ. στὴν Αἴγυπτο, ἀσφαλῶς

1. SB 6665=S.E.G. 2, 864.

2. U. Wilcken, U.P.Z. I, Berlin 1927, 7.

3. Βλ. σχόλια τοῦ U. Wilcken, U.P.Z. I, σελ. 137.

δὲν ξενίζει. Τὸ ἴδιο φαινόμενο παρατηρεῖται καὶ στὴ μητροπολιτικὴ Ἑλλάδα τῆς ἑλληνιστικῆς καὶ αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς, ὅπου βέβαια ἡ ταύτιση καὶ προπάντων ἡ ἔμφαση μὲ τὴν ὁποία αὐτὴ προβάλλεται ὀφείλεται στὶς κοινὲς ἐμπειρίες ἀπὸ τὴ ρωμαϊκὴ κατάκτηση¹.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Ι. Κ. ΣΥΔΟΠΟΥΛΟΣ

1. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἀποτελεῖ μία ἐπιγραφή τοῦ ἔτους 143/2 π.Χ. ἀπὸ τὴν Ὀλυμπία, στὴν ὁποία ἓνας ἐπιφανὴς Μακεδὼν ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, ὁ Δάμων, γιὸς τοῦ Νικάνορα, φρόντισε νὰ ἀνεγερθεῖ στὴν Ὀλυμπία (προφανῶς μὲ δικὴ του δαπάνη) ἓνας χάλκινος ἀνδριάντας πρὸς τιμὴν τοῦ Κοῖντου Καικιλίου Μετέλλου. Στὴν ἐπιγραφή τῆς βάσης τοῦ ἀνδριάντα ἀναφέρονται ὡς κίνητρα τῆς ἀνάθεσης ἡ ἀνδρεία τοῦ τιμώμενου, καθὼς καὶ ἡ εὐμενὴς διάθεσή του, μὲ τὴν ὁποία «διατελεῖ εἰς τε αὐτὸν καὶ τὴν πατρίδα καὶ τοὺς λοιποὺς Μακεδόνας καὶ τοὺς ἄλλους Ἑλληνας» (I. Olympia, 325).

SUMMARY

I. K. X y d o p o u l o s, «Leonidis, son of Philotas, Macedonian». (Names and historical consciousness of Macedonians attested in Ptolemaic Egypt).

The presence of Macedonians in Egypt can be easily detected through the preserved papyri and gives the impression that their numbers remain about the same until the 1st C B.C. There are approximately 270 Macedonians attested in Egypt, most of them belonging to the 4th and 3rd centuries. The presence of Macedonians is, of course, related with the use of the term Μακεδών. To those who bore it, that epithet meant a close connection to the King of Egypt (also a Macedonian) and the land where their ancestors came from. The Macedonians of the later generations, who were born in Egypt, were using that epithet with a feeling of pride. It had nothing to do with a rather technical term (as Launey suggested), meaning those who belonged to a special squadron and were fighting in the *Macedonian manner*.

The proper names of the Macedonians attested in Egypt can be divided in various categories such as i) names reminding the Macedonian Royal House (e.g. Αμύντας, Περίτας), ii) names of mythical persons and heroes (e.g. Αχιλλεύς, Μενέλαος, Πέλοψ), iii) names of important historical figures or generals of Alexander the Great (e.g. Νικίας, Λυσίας, Λεοννάτος, Παρμενίων). It is also remarkable that, the epithet Μακεδών itself, is used in many cases as a proper name.

In my opinion, the use of these particular names is not coincidental. It reveals that these persons had received a classical education, therefore knew the Greek mythology and history. The most characteristic case is that of Λεωνίδης Φιλώτου Μακεδών (a «friend» of King Ptolemy II, who bore a name of one of the most important figures in Greek history together with a typical «Macedonian» name and the epithet Μακεδών), which allows us to suppose that the distinction between *Greeks* and *Macedonians* no longer existed—at least in Egypt. This was natural, in a country where a strong national contrast existed between the native Egyptians and the conquerors of their land and Hellenism had to be united.